

KOVÁCS KÁLMÁN ÁRPÁD

tudományos főmunkatárs – VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár
egyetemi adjunktus – NKE Nemeskürty István Tanárképző Kar

A délvidéki református ébredés sajtónyilvánossága (1881–1914)

A „református Délvidék” kifejezés a valamikori Békés-bánáti Egyházmegyét jelentette. Ez volt az ország legnagyobb területű egyházmegyéje, a kisebb területű Tiszáninnen egyházkerülettel összevethető nagyságú. Népesedésében azonban nagyon eltérő adottságú területeket egyesített magában. Míg Hódmezővásárhely, Szentés, Makó vagy Békés környéke tömbreformátusságúnak is tekinthető volt, a szegedi vagy a bánági nagytájhoz tartozó részei a más vallású tengerekbe ékelt legtörpébb szórványoknak voltak tekinthetőek. A diaszpóratudat és a „magyarság legtávolabbi végvárai”-tudat, valamint a korabeli vasúthálózat-kiépülés miatt a magyar református sajtónyilvánosságban „Délvidék” néven a korábbi magterülethez kapcsolódott a Nagykanizsa–Fiuméig tartó református missziói terület, valamint a Bácskába benyúló telepítés, vagy a baranyai Háromszögben és Szlavóniában élő, gyakran rendkívül ősi maradék.

A szórványreformátusság fenyegetett helyzetét, nemzetiségi és vallási disszimilációját először az 1830-as években érzékelte a magyar közvélemény. Ez a református lelkigondozás nélkül élő diaszpóra számossága részben belső vándorlás következtében terjedt ki. Ezt a belső vándorlást leginkább az ország gazdasági átrendeződése hozta létre, de később némileg közrejátszott benne a Délvidékre irányuló tudatos állami telepítési politika, és sajátos módon az a tény is, hogy a köztisztviselői-közalkalmazotti réteg tagjai között a reformátusok egyértelműen felülreprezentáltak voltak. A „délvidéki református ébredés” kifejezés az angolszász világban akkorra már elterjedt „awakening(s)” és „revival(s)” szó magyarításából és térpercepciósfelfogáshoz kötéséből alakult ki. Keletkezését katalizálta, hogy a nazarénizmus sikeres terjedéséről először Hódmezővásárhelyről (1863), majd Stanistyből (Bács-Bodrog vm., 1867) érkeztek hírek. Bonyolította a helyzetet, hogy az 1881-ben létrejött magyarországi református közegyház a Bácskában és a Bánságban 13 német nyelvű református gyülekezettel is rendelkezett.

Az előadás Rácz Károly, Kecskeméti Ferenc, Szalay József, Fekete Gyula, Venetianer Sándor példáján keresztül mutatja be, hogy pozitív mintáikul leginkább a korabeli Glasgow és Elberfeld (bécsi közvetítéssel) szolgáltak; a lelkipásztorkodásnak olyan problémákon keresztül kellett érvényesülnie, amely fontos korabeli társadalomtükörként is értelmezhető; hogy munkájuk segítésére szolgált saját (gyakran egyszemélyes) sajtójuk; hogy a tevékenységük számukat és súlyukat messze meghaladó egyház- és országos közéleti mozdító erővel rendelkezett a korabeli belmissziói mozgalom kialakulásában. Mindezen állítások korabeli sajtóreceptációs és vitaelemzési vizsgálatok segítségével támaszthatóak alá.

Kulcsszavak: Magyarországi Református Egyház, református Délvidék, ébredés, belmissziós mozgalom, sajtóprotestantizmus

Press Coverage of the Protestant Awakening in the Délvidék (Southlands) from 1881 to 1914

The expression “Protestant Southlands” (“református Délvidék”) refers to the former Békés-Bánát Diocese. Territorially speaking, it was the largest diocese in the country, about the same size as the Cistibiscan (Tiszáninnen) Church District. However, the territories consolidated within its boundaries varied greatly in terms of size of population. While the towns of Hódmezővásárhely, Szentes, Makó and Békés could be considered as a Protestant bloc, the parts of the district that belonged to the Szeged or Banat (Bánság) landscape were more akin to scattered islands in a multi-religious sea. Through their diaspora mindset and belief that they were the “most distant fortresses of the Hungarians” (“magyarság legtávolabbi végvárai”), as well as the construction of the railway network at the time, the Protestant mission territories from Nagykanizsa to Fiume, the settlement reaching into Bácska and the often exceptional ancient remnant of people residing in the Baranya Triangle and Slavonia were all connected to the earlier core territory referred to as the “Southlands” (“Délvidék”) in the Hungarian Protestant press. Hungarian public opinion first took notice of the ethnic and religious discrimination faced by the scattered Protestant communities in the 1830s. The sheer size of this diaspora, which lacked Protestant pastoral care, arose in part as consequence of domestic migration, which was mainly driven by the economic reorganization of the country. Later, however, it was somewhat affected by the explicit resettlement policies of the state, which transplanted people into the Southlands, and the fact that Protestants were clearly overrepresented in the class of people making up civil servants and public employees. Forming through its connection to spatial perception, the Hungarian expression “délvidéki református ébredés” comes from English (“ébredés” can be translated as “awakening” or “revival”) and was already widely known in the English-speaking world. That news of the successful expansion of Nazarenism had initially arrived from Hódmezővásárhely (in 1863) and later Stanistry (Bács-Bodrog County in 1867) catalyzed its formation. That the modern Hungarian Reformed Church, established in 1881, also tended to thirteen German-speaking Protestant congregations in Bácska and Banat further complicated the situation.

Through the examples of Károly Rác, Ferenc Kecskeméti, József Szalay, Gyula Fekete and Sándor Venetianer, the presentation attempts to demonstrate that contemporary Glasgow and Elberfeld (with Vienna as intermediary) served as the primary positive models; that in its own validation, pastoral care had to deal with issues that could also be interpreted as important contemporary mirrors of society; that the pastors’ work was assisted by their own press (often operated by a sole person); and that their endeavors far exceeded their actual size and weight in the evolution of the contemporary Inner Mission Movement while also serving as a catalyst in religious and national public life. Contemporary press materials and studies of debate analyses provide support for all of the claims made above.

Keywords: Reformed Church in Hungary, Protestant Southlands, awakening, Inner Mission Movement, Protestant press